
İSLAMİ FİNANSA DİYANET PERSONELİNİN BAKIŞ AÇISI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

Mehmet Ali AYÇİLEK

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü
ORCID: 0000-0002-4606-2536

Yücel AYRIÇAY

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İBBF, İşletme Bölümü
ORCID: 0000-0001-5148-391X

Nur Esra BEKERECİ

Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü
ORCID: 0000-0003-4625-5132

Öz

1970'lerin ortalarından itibaren gelişmeye başlayan İslami finansla iliği yapılan araştırmalar, bireylerin İslami finans algısının genellikle zayıf olduğunu göstermektedir. Toplumun İslami finansla ilişkin konularda bilinçlendirilmesinde, konunun dini nitelikleri olması nedeniyle, doğal olarak diyanet personeline görevler düşmektedir. Bu çalışmanın amacı, diyanet personelinin İslami finansla ilişkin algılarını tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda Gaziantep İl'inde görev yapan diyanet personeline anket uygulanmış ve 291 anket verisi analize tabi tutulmuştur. Bu çalışmada sırasıyla, güvenilirlik ve faktör analizi; T ve Anova testleri yapılmıştır. Analizler sonucunda İslami finans algısına ilişkin boyut ortalamalarının cinsiyete göre farklılaşmadığı saptanmıştır. Ayrıca katılımcıların yaşı ve diyanetteki vazife süreleri ile boyut ortalamalarının farklılaştığı görülmüştür. Çalışmada diyanet personelinin İslami finans sisteminin temel paradigması olan faiz yasağı konusunda oldukça hassas oldukları tespit edilmiştir. Fakat, katılımcılar toplumsal yapıdan bağımsız olarak sadece İslami finansla vurgu yapan bir anlayışla İslami finansın uygulanabilirliğini mümkün görmemektedir. Bunun bir yansıması olarak, İslami finans için bireylerin kuvvetli bir inanç ve dindarlık düzeyine sahip olmaları gerektiğini belirtmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Diyanet İşleri Personeli, İslami Finans, Faiz.

---

¹ Bu çalışma 6. Anadolu Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü olarak sunulmuştur.

A RESEARCH ON THE RELIGIOUS AFFAIRS STAFF'S PERSPECTIVE OF ISLAMIC FINANCE

Abstract

Studies on Islamic finance, which started to develop since the mid-1970s, show that individuals' perception of Islamic finance is generally weak. Due to the religious nature of the issue, the personnel employed in the Administration of Religious Affairs naturally have a duty in raising the awareness of society concerning the issues related to Islamic finance. The present study aims to determine the perceptions of those employed in the Administration of Religious Affairs regarding Islamic finance. For this purpose, a questionnaire was applied to the personnel working in the Administration of Religious Affairs located in Gaziantep, Turkey, as a result of which 291 questionnaire data were put to analysis. In this study, respectively, reliability and factor analysis; T and Anova tests were carried out. As a result of the analysis, it was determined that the average size of the perception of Islamic finance showed no difference for gender. On the other hand, revealed that the age of the participants and their term of office, and their average size differed. The present study showed that the personnel working for the Administration of Religious Affairs tend to be very sensitive about the interest ban, which forms the basic paradigm of the Islamic financial system. However, the participants were determined not to believe in the feasibility of Islamic finance with an understanding that emphasized only Islamic finance regardless of the social structure. They, therefore, believed that individuals should have a strong level of faith and religiosity concerning Islamic finance issues.

Keywords: Religious Affairs Staff, Islamic Finance, Interest.

1. GİRİŞ

Bireylerin finansal tercihlerine etki eden en önemli faktörlerden biri de inançları ve değer yargılarıdır. Şüphesiz ki, çağdaş İslam iktisat düşüncesinin ortaya çıkmasındaki en büyük etken Müslümanların İslam dinine uygun bir ekonomi ve ticari hayat arzusudur. İslam iktisadı, 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan, İslam dininin ilkelerine uygun ekonomik model arayışını ifade etmektedir. İslam iktisadının en görünür, hatta İslam iktisadı denildiğinde ilk akla gelen alt dalı İslami finanstır (Orhan, 2020:12). İslami finans, İslam dininin kurallarına uygun olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Faizsiz finans olarak da isimlendirilen bu sistem İslam iktisadının bir parçasıdır (Kervan, 2018:1). İslami finans sistemi konvansiyonel finans sistemine alternatif olarak görülmüştür. Bu algının en temel nedeni İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an ve hadislerde açık bir şekilde yasaklanan, konvansiyonel finansal sistemin ise temelinde yer alan faizin İslami finans sisteminde bulunmamasıdır (Alım, 2018:1). İslam literatüründe "riba" olarak ifade edilen faiz, ödünç işlemlerinde taraflardan birinin lehine şart koşulan karşılıksız fazlalık olarak tanımlanmaktadır (Özsoy, 2012:110). Bir başka ifadeyle faiz; bireylerin, kurumların veya işletmelerin ihtiyaçları doğrultusunda belirli bir vadede ödenmek üzere almış oldukları borca karşılık borç veren sermaye sahibine ödedikleri fazlalıktır (Okka, 2002:164). Kur'an-ı Kerim'de faiz ile ilgili toplam 13 ayet bulunmaktadır. Bu ayetlerden ilk

nazil olanlarda faiz kötülenmiş, daha sonra nazil olan ayetlerde ise kesin olarak yasaklanmıştır (Erdem, 2018:42).

İslam dininde faizin yasaklanmasının hikmetleri hakkında İslam âlimleri tarafından çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Borç veren kesimin sürekli kazanıp zenginleşirken borç alan kesimlerin fakirleşmesine yol açması, insanları atalete sevk edip emeksiz kazanç sağlamaya alıştırmaması, bireylerin, toplumların hatta devletlerin birbirlerine düşmanlık beslemesine neden olması ve makroekonomik olumsuzluklara yol açması faiz yasağının sebepleri arasında sayılabilir (Orhan, 2020:18; Ayub, 2017:5).

Faiz yasağı, İslam dinindeki kadar net ve kesin olmasa bile, Hammurabi Kanunları, Roma Hukuku hatta Budist meditasyonlarında yer almıştır. Aynı zamanda Tevrat ve İncil de faizi yasaklamıştır (Thomas, 2017:211). Dinlerin yanı sıra, filozoflar da faizin ahlakiliği meselesini ele almışlardır. İlkçağ filozoflarından Eflatun ve Aristo faizi mahkûm etmişlerdir. Çirkin bir kazanç yolu olarak gördükleri faiz onlara göre zenginlerle fakirleri karşı karşıya getirerek devletin selametini tehlikeye atabilir (Özsoy, 1995:110-126). İnsanlık tarihinin kadim devirlerinden beri dile getirilen, İslami finansın temel paradigması ve kamçısı olan faiz yasağı, İslami finansal enstrümanlarının tasarlanmasında, uygulamasında üzerinde en fazla durulan konudur (Yanpar, 2014:61). Ancak, İslami finansı sadece faiz yasağından ibaret görmek eksik olacaktır. İslami finans, ekonomik, ticari, finansal iş ve işlemlerde İslam hukukunun öngördüğü aşırı belirsizlik durumunun reddi, kumar yasağı, dürüstlük, şeffaflık ve risk paylaşımı gibi ilkelerden oluşan bütünsel bir yaklaşımla şekillenmektedir. Söz konusu ilkeler, İslami finansal sistemi, birçok durumda, konvansiyonel sistemden ayıran nitelikleri önermektedir. Klasik finans kitapları her ne kadar etkin bir şekilde işleyen finansal sistemin ekonomik büyümeyi ve refahı arttırdığını söyleseler de küresel krizlerin sıklığının, büyüklüğünün artması, gelir dağılımında yaşanan adaletsizlikler, borç sarmalının ülkeler üzerindeki olumsuz etkileri, küresel ekonominin görülmemiş ölçüde finansallaşması gibi birçok sorun piyasa ekonomisinin dinamikleri ve işleyişiyle ilgili tartışmaları da beraberinde getirmektedir.

İslami finans sisteminin etkin bir şekilde işlemesinin şüphesiz birçok boyutu bulunmaktadır. Bunlardan biri de İslami finans konusunda toplumun aydınlatılması, kitleler tarafından benimsenmesidir. Bu bağlamda, başta faiz olmak üzere İslami finans sisteminin ilkeleri ve İslami finansal okuryazarlık konusunda toplumun bilinçlendirilmesi kritik önem taşımaktadır. TBMM'de 1965 yılında 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanununun 1. maddesinde; "İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek" görevi Diyanet İşleri Başkanlığına verilmiştir. İslam dini, ticaretten siyasete, ahlaktan ibadete kadar hayatın bütünüyle ilişkilidir. Dolayısıyla, ekonomik, ticari, finansal iş ve işlemlerin dini yönden doğru ve sağlıklı bir biçimde ele alınması görevinin Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevleri arasında olduğunu varsaymak yanlış bir çıkarım olmayacaktır. Bu bağlamda, toplumun İslami finans sistemi konusunda doğru bir biçimde aydınlatılmasında diyanet personeli işlevseldir. Ancak, toplumun doğru bilgilendirilmesi için diyanet personelinin ticari hayatta faiz kavramını ve İslami finansı nasıl

algıladıklarının tespit edilmesi büyük önem taşımaktadır. Zira, diyanet personelinin halkın nezdinde dini konularda muteber bir konumu vardır. Ayrıca, toplumla iç içe olan diyanet personeli toplumun büyük kesimine hitap etme imkânına sahiptir. Bu çalışmada, söz konusu gerekçelerle diyanet personelinin İslami finansa ilişkin algılarının ne olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır.

İslami finans alanında yapılan çalışmalar genellikle bu sistemin bir kurumu olan İslami bankacılık, diğer bir ifadeyle katılım bankacılığı ile ilgili çalışmalardır. Diyanet personelinin doğrudan İslami finans algısına yönelik araştırmaların oldukça sınırlı olması nedeniyle çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla beraber bu çalışmanın, İslami finans sisteminin gelişmesi için yoğun çaba içinde olan kurum ve kuruluşların diyanet personelinin bilgilendirilmesi amacıyla yapacakları faaliyetlerin yürütülmesine de katkı sağlaması ümit edilmektedir. Bu doğrultuda, diyanet personeline yönelik bir anket hazırlanarak Gaziantep İl'inde görev yapan diyanet personeline uygulanmıştır. Ankette yer alan önermeler faktör analizi yapılarak bilgi ve inanç olmak üzere iki boyut altında toplanmıştır. Bu boyutların ankette yer alan demografik özelliklere göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir. Ayrıca anketteki her bir önermenin tanımlayıcı istatistik analizleri yapıp yorumlanmıştır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

İslami finansa yönelik bilgi ve algı düzeyini ölçen çalışmalara ilişkin literatür incelendiğinde üniversite öğrencilerinin, akademisyenlerin ve bireysel müşterilerin İslami finans ve katılım bankacılığı algısına yönelik çalışmaların görece fazla olduğu görülmektedir. Ancak, buldukları konum itibarıyla İslami yönden toplumun aydınlatılmasında merkezi rolleri olan diyanet personelinin İslami finans algısını tespit etmeye yönelik çalışmalar son derece sınırlıdır. Ulaşabildiğimiz kadarıyla Türkiye'de söz konusu hedef kitleye yönelik çok az sayıda çalışma katılım bankacılığı algısı ve faiz hassasiyetine yönelik çalışmalardan ibarettir. Aşağıda, dünyada ve Türkiye'de konuyla benzer nitelikte olan çalışmalar özetlenmiştir.

Bley ve Kuehn (2004) Birleşik Arap Emirlikleri'nde işletme ve yönetim bölümü lisans ve lisansüstü öğrencilerinin konvansiyonel ve İslami bankacılıkla ilgili finansal kavramlar ve terimler hakkındaki bilgi düzeyleri, din ve dilin buna etkisini ve diğer bireysel değişkenlerin finansal hizmetler tercihi ile ilişkisini araştırmayı amaçlamıştır. Elde edilen bulgular neticesinde konvansiyonel bankacılık terimlerinin İslami bankacılık terimlerine göre daha yüksek düzeyde bilindiği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla beraber Arapça dilinin İslami bankacılık bilgi düzeyini olumlu yönde etkilediği geleneksel bankacılık bilgi düzeyini ise olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca, öğrencilerin eğitim seviyeleri yükseldikçe finansal bilgi düzeylerinin de arttığı ve İslami bankacılık tercihinde esas faktörün bilgi değil din olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Loo (2010), çalışmasında Malezya'daki Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında İslami bankacılığa yönelik tutum ve algı farklılıklarını araştırmayı amaçlamıştır. Bunun üzerine her biri eşit sayıda olan Baby Boomers (1946-1964 arası doğan) ve X kuşağına (1965-1980 arası doğan) sahip 100 Müslüman ve

100 gayrimüslim olmak üzere toplam 200 Malezyalı ile görüşme gerçekleştirmiştir. Elde edilen sonuçlar şu şekildedir: Müslümanlar İslami bankacılığı desteklemede gayrimüslimler ise İslami bankacılığın Müslümanlar ile ilgili olduğunu düşünmektedir. X kuşağı, Baby Boomers'e göre İslami bankacılık hakkında daha olumlu bir algıya sahiptir ve Müslümanların İslami bankacılığı desteklemelerinde dini inançları etkilidir.

Hanif (2011), çalışmasında İslami bankacılık ile konvansiyonel bankacılık arasındaki benzerlik ve farklılıkları inceleyerek algısal sorunları değerlendirmeyi amaçlamıştır. İslami bankaların İslam kurallarına uygun hareket ettiği ve bununla birlikte insanların gereksinim duydukları çok hizmetleri başarılı bir şekilde yerine getirdiği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca, İslam bankalarının geleneksel bankacılık ile tamamen aynı olduğu algısının doğru olmadığı bilakis aralarında büyük ölçüde farklılık olduğu belirlenmiştir.

Noonari vd. (2015), çalışmalarında üniversite öğrencilerinin İslami bankacılık algısı ve bilgisi arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlamışlardır. Veriler Pakistan'da iki kamu ve bir özel üniversitede eğitim gören lisansüstü öğrencilerinin anket çalışmasına katılımlarıyla toplanmıştır. Demografik özellikler ve İslami bankacılık bilgi ve algısı arasındaki ilişkiyi ölçmek için regresyon analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçları, yaş, gelir düzeyi ve çalışma alanının İslami bankacılık bilgi ve algı seviyelerini pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Ayrıca öğrencilerin İslami bankacılık hakkında yüksek bir algıya sahip olmalarına rağmen bilgilerinin zayıf olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ürün ve hizmetlerin Arapça terimler ile ifade edilmesinin öğrencilerin anlayışlarını olumsuz yönde etkilediği de elde edilen bulgular arasındadır.

Mosvood ve Choudary (2015), Chennai'deki üç özel üniversitenin öğrencilerinin İslami bankacılık farkındalık düzeyleri ve kültürler arası patronaj faktörlerini incelemeyi amaçlayan bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre, katılımcıların çoğunluğunun Müslüman olmamasına rağmen İslami bankacılığa olumlu baktıkları ve İslami bankacılığın geleceğini parlak gördükleri belirlenmiştir. Bunun sebebinin ise dindarlık olgusundan değil İslami bankaların global başarısından kaynaklandığı görülmüştür. Ayrıca t-testi ve Anova testi sonucunda Hindistan dışındaki milletlerin İslami bankacılığa yüksek düzeyde motivasyon sergiledikleri bulgusu elde edilmiştir.

Toraman vd. (2015), tarafından yapılan çalışmada Gaziantep İl'inde mevcut ve potansiyel banka müşterilerinin İslami bankacılık faaliyetlerine yönelik algısını ölçmek amaçlanmış ve 539 kişinin katıldığı bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde İslami bankacılık sisteminin geleneksel bankacılık sistemine alternatif olarak görüldüğü ancak müşteriler tarafından yeterince bilinmediği saptanmıştır. Bu bağlamda İslami bankacılık sisteminin yeterince bilinmemesinin tercih edilmemesine neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Siti vd. (2016), Malezya Utara Üniversitesi'nde lisans eğitimi alan 200 öğrencinin İslami finansal okuryazarlık seviyesini ölçmeyi ve İslami finansal okuryazarlık düzeyine etki ettiği düşünülen psikolojik ve demografik faktörleri tespit etmeyi amaçlamışlardır. Yapılan analizler neticesinde dindarlığın en

yüksek varyansı sergilediği ve bunu çaresizlik ve mali tatmin değişkenlerinin takip ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kızıltepe ve Yardımcıoğlu (2017), Sakarya ilinde görev yapan diyanet personelinin faiz konusundaki hassasiyet ve davranışlarına yönelik bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Anket yönteminin kullanıldığı çalışmadan elde edilen bulgulara göre çalışmaya katılan diyanet personelinin üçte birinin hiç faiz hassasiyetinin olmadığı üçte birinin ise kararsız olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların sadece üçte birinin faiz hassasiyetine sahip oldukları bulgusu elde edilmiştir. Ayrıca katılımcıların İslami finans ve faiz ile ilgili birçok konuda kararsız olma oranlarının beklenenden çok fazla olduğu görülmüştür.

Türkan ve Arpacık (2017), Bingöl'de görev yapan diyanet personelinin katılım bankacılığına ilişkin algısını tespit etmek amacıyla anket çalışması gerçekleştirmişlerdir. Araştırma sonucunda katılım bankalarının yapmış oldukları işlemlerin İslami kurallara uymadığı ancak ihtiyaç halinde katılım bankalarının tercih edilebileceği bulgusu elde edilmiştir. Ayrıca katılım bankacılığının din görevlileri tarafından yeterince bilinmediği ve İslami finans algılarının zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bekereci vd. (2018) çalışmalarında Abdul Rahim vd. (2016) tarafından geliştirilen ölçeği Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi öğrencilerine uygulayarak İslami finansal okuryazarlık düzeyi ve bu düzeye etki edebilecek psikolojik faktörlerin üniversite öğrencileri üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamışlardır. Çalışmanın amacı doğrultusunda yapılan analizler neticesinde psikolojik faktörlerin (çaresizlik, dindarlık ve mali tatmin) İslami finans okuryazarlık düzeyine etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Durmuş ve Yardımcıoğlu (2018), Sakarya Üniversitesi'nde eğitim gören İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin finansal okuryazarlık ve İslami finansal okuryazarlık seviyelerini tespit etmeyi amaçlayan bir çalışma yapmışlardır. 269 öğrencinin katıldığı bu çalışmada İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin İslami finans okuryazarlık düzeylerinin oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmalara benzer nitelikte sayılabilecek bir çalışma da Yanık ve Sümer'in (2019), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerine yönelik yaptıkları çalışmadır. Bu çalışmada katılım bankacılığı sisteminin geleneksel bankacılık sistemine benzer nitelikte olup olmadığı ve aynı zamanda kâr payı üzerinden yapılan işlemlerin İslami hukuk esaslarına uygunluğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çoğunluğun kararsızım yanıtını verdiği bu çalışmada katılımcılar, katılım bankacılığının geleneksel bankacılıktan farklı olup olmadığını ve sistemin tasarlanması, işleyişi ve gelişimi konusunda İslami esaslara uyulup uyulmadığını net olarak ifade edemediği ve bu hususlarda kararsız kaldıkları görülmüştür.

Yıldız (2020), yaptığı çalışmada bireylerin İslami finansal okuryazarlık düzeyi ile katılım bankacılığı tercihleri arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla 18 yaş ve üzeri bireylere anket uygulamış ve toplamda 479 adet anketi analize tabi tutmuştur. Yıldız, bireylerin İslami finansal okuryazarlık düzeyini temel finans ve ekonomi, katılım bankacılığı, İslami finans prensipleri ve İslami

finans ürünleri bilgi düzeyi olmak üzere dört boyutta incelemiştir. Bu boyutlardan herhangi birinin artmasının diğer boyutları da arttırdığı ve sadece katılım bankalarını tercih edenlerin diğer bankaları da tercih edenlere göre İslami finans bilgi düzeyinin daha yüksek olduğu sonucunu elde etmiştir.

Doğan (2020), Türkiye'deki İslami finans okuryazarlık düzeyini üniversite öğrencileri üzerinden inceleyerek, finansal okuryazarlık düzeyi ile ilişkisini ve İslami finansın yaygınlaşmasına katkısını analiz etmeyi amaçlayan bir çalışma yapmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde okuyan öğrencilere anket uygulamış ve elde edilen verileri analize tabi tutmuştur. Elde edilen bulgular neticesinde katılımcıların İslami finans okuryazarlık düzeyinin oldukça düşük olduğu; hatta pek çoğunun İslami finans farkındalığına sahip olmadığı görülmüştür. Ayrıca finansal okuryazarlık düzeyindeki artış ile birlikte İslami finansal okuryazarlık düzeyinin anlamlı olarak arttığı tespit edilmiştir. İslami finans okuryazarlık düzeyinin artmasında İslam Ekonomisi ve Finans bölümünde eğitim görmenin önemli ölçüde etkisinin olduğu ancak İslami İlimler bölümünde okumanın anlamlı bir etkisinin olmadığı saptanmıştır. Son olarak İslami finans okuryazarlık düzeyinin artışının İslami finans sisteminin yayılmasına katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmada, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı diyanet personelinin İslami finansa ilişkin literatürde tartışılan konulara yönelik algısını belirlemek amaçlanmıştır. Bu kapsamda, söz konusu algı düzeyini ölçmeyi amaçlayan araştırmanın ana kütesini Gaziantep il ve ilçe müftülüklerinde görev yapan diyanet personeli oluşturmaktadır. Anket metodunun kullanıldığı çalışmada yer alan önermeler, Kızıltepe ve Yardımcıoğlu (2017) Yanık ve Sümer (2019), Türkan ve Arpacık (2017) tarafından yapılan çalışmalardan, bireysel müşterilerin katılım bankacılığı algıları üzerine yapılmış farklı araştırmalardan ve literatürde tartışılan konulardan oluşturulmuş, anket soruları hedef kitleye uygun bir şekilde tasnif edilip düzenlenmiştir. Bu bağlamda, anket sorularının hedef kitleye uygun olup olmadığı ve soruların anlaşılıp anlaşılmadığı hakkında Gaziantep il müftülüğünde görev yapan bir müftü yardımcısı ve birde vaiz olmak üzere iki kişi ile sorular tek tek değerlendirilmiş, gerekli görülen değişiklikler yapılmıştır. Son şeklini alan anket soruları dijital ortamda hazırlanıp diyanet personeline ulaştırılmıştır. Toplamda 314 adet katılımcı, ankette yer alan soruları cevaplandırmış ve bu anketlerden 23 tanesi çeşitli nedenlerden dolayı çalışmaya dahil edilmemiş, çalışma geriye kalan 291 anket ile sürdürülmüştür.

Diyanet personelinin İslami finansa ilişkin algılarını tespit etmeye yönelik hazırlanan anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde diyanet personelinin kişisel ve demografik özelliklerini ölçmeye yönelik 5 soru yer alırken, ikinci bölümde diyanet personelinin İslami finansa ilişkin algılarını belirlemeye yönelik 8 soru bulunmaktadır. Anket formunda yer alan sorularda 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Ölçek puanlamasında Kesinlikle Katılmıyorum:1, Katılmıyorum:2, Karasızım:3, Katılıyorum:4, Kesinlikle Katılıyorum:5 puan olarak değerlendirilmektedir. Çalışmada değerlendirmeye tabi tutulan 291 adet ankettan elde edilen veriler SPSS paket programı kullanılarak analize tabi tutulmuş, bu doğrultuda öncelikle soruların güvenilirliği test edilmiştir. Daha

sonra ankette yer alan sorular arasındaki ilişkilerden faydalanıp anlamlı boyutlar oluşturmak amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Katılımcıların demografik özellikleri ve İslami finans algısına ilişkin sorulara verdikleri yanıtlar için frekans analizleri gerçekleştirilmiş ve demografik özellikleri ile İslami finans algısı arasındaki ilişkilere yönelik oluşturulan hipotezler ise t - testi ve ANOVA analizi yapılarak incelenmiştir.

3.1. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmaya katılan diyanet personelinin İslami finans algı düzeyi; cinsiyet, eğitim durumu, yaş, diyanetteki vazifesi ve vazife süresi açısından değerlendirilmek istenmiş ve aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

- H1: "İslami Finans Algısına İlişkin Boyut Ortalamaları Katılımcıların Cinsiyetine Göre Farklılaşmaktadır."
- H2: "İslami Finans Algısına İlişkin Boyut Ortalamaları Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Farklılaşmaktadır."
- H3: "İslami Finans Algısına İlişkin Boyut Ortalamaları Katılımcıların Yaşlarına Göre Farklılaşmaktadır."
- H4: "İslami Finans Algısına İlişkin Boyut Ortalamaları Katılımcıların Diyanetteki Vazifelerine Göre Farklılaşmaktadır."
- H5: "İslami Finans Algısına İlişkin Boyut Ortalamaları Katılımcıların Diyanetteki Vazife Sürelerine Göre Farklılaşmaktadır." şeklindedir.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMU

4.1. Güvenilirlik Analizi

Ankette yer alan önermelerin birbiri arasındaki tutarlılığı ifade eden güvenilirlik her ölçüm için gereklidir (Kalaycı, 2008:403). Bu çalışmada, anketi oluşturan önermelerin homojen bir yapı gösterip göstermediğini diğer bir ifadeyle birbiri arasındaki tutarlılığı test etmek için Cronbach's Alpha modeli kullanılacaktır.

Ölçekteki soruların toplamdaki güvenilirlik seviyesini gösteren Cronbach's Alpha değerinin 0,70 olduğu durumlarda ölçek güvenilir kabul edilir. Ancak güvenilirlik alt sınırı, soru sayısı az olduğu durumlarda 0,60 olarak kabul edilir (Sipahi vd., 2010:89). Alpha katsayısına bağlı olarak ölçek ifadeleri şu şekilde aralıklandırılır (Kalaycı, 2008:405):

- $\leq \alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değildir,
- $0.40 \leq \alpha < 0.60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük,
- $0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilir ve
- $0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

Araştırmanın gerçekleştirilmesi amacıyla kullanılan anket formundaki önermelerin güvenilirliğinin ölçülmesinde Cronbach's Alpha testi uygulanmış ve elde edilen sonuçlar tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. İslami Finans Algı Ölçeğinin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	ÖNERMELER	Cronbach's Alpha	
İNANÇ BOYUTU	1.Finansal ya da ticari işlemlerimde faize bulaşıp bulaşmadığım konusu benim için önemlidir.	,709	,747
	2.İslami finans için İslami toplumsal düzenin şart olduğun"u düşünüyorum.	,670	
	3.İslami finans için bireylerin kuvvetli bir inanç ve dindarlık düzeyi gereklidir.	,653	
	4.Faizin hükmettiği bir ekonomik düzen içinde İslami finansı uygulanabilir bulmuyorum.	,776	
	5.Az da olsa faiz almanın ya da vermenin İslam dinine göre kesinlikle yasak olduğunu düşünüyorum.	,693	
BİLGİ BOYUTU	6.İslam'da faiz yasağının sadece finansal iş ve işlemler için geçerli olduğunu düşünüyorum.	,614	,744
	7.İslam'da yasak olanın piyasa faizi değil, tefeci faizi (yüksek oranlı faiz) olduğunu düşünüyorum.	,584	
	8.Bankaların kredi faiz oranı enflasyon oranından daha düşükse kredi almanın İslam'a aykırı olmadığını düşünüyorum.	,766	

Tablo 1'de diyanet personelinin İslami finans algısına ilişkin bilgi ve inanç boyutu önermelerinin güvenilirlik analizi sonuçları görülmektedir. Buna göre inanç boyutunun Alpha katsayısı 0,747; bilgi boyutunun Alpha değeri 0,744; ölçeğe ait 8 önermenin ise genel güvenilirlik katsayısı ise 0,679 olarak saptanmıştır. Güvenilirlik analizlerinden elde edilen bulgular, Cronbach's Alpha değerleri kapsamında değerlendirildiğinde belirlenen boyutların "oldukça güvenilir" sayılabilecek değerleri ortaya koyduğu görülmektedir. Ayrıca, elde edilen sonuçlar doğrultusunda diyanet personelinin anketleri güvenilir şekilde doldurdıkları ifade edilebilir.

4.2. Faktör Analizi

Faktör analizi, değişkenler arasındaki ilişkilerden faydalanıp birbiriyle ilişkili olanları gruplandırarak değişken sayısını daha az ve daha anlamlı bir hale getirmeye yarayan çok değişkenli bir analiz tekniğidir (Kalaycı, 2008:321). Faktör analizi, ölçekte yer alan soruların katılımcılar tarafından kaç değişik boyutta algılandığını tespit edip değişken sayısını azaltmak için kullanılır (Sipahi vd., 2010:73). Bu bağlamda araştırma modelinde, diyanet personelinin İslami finansa ilişkin algılarını tespit eden değişkenler arasında ilişki olup olmadığını anlaşılması ve ölçeklerin faktör analizine uygunluğunun belirlenmesi için Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) ve Bartlett testleri yapılmıştır. Zira, elde edilen verilerin faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett testiyle açıklanabilmektedir (Çokluk vd., 2012; Büyüköztürk, 2010; Karagöz ve Kösterelioğlu, 2008:89). Bartlett testi, değişkenler arasındaki ilişkinin varlığının belirlenmesi amacıyla kullanılır. Örneklemin analiz için yeterlilik durumunu açıklamaktadır. P değeri <0,05 ise ölçeği oluşturan değişkenler faktör analizi için uygundur (İslamoğlu, 2009:229-234). KMO ise, veri setinde yer alan değişkenler arasındaki ilişkinin faktör analizine uygun olup olmadığını test eder. 0 ile 1

arasında değişen KMO oranının kabul edilebilir en alt sınırı olan 0,50'nin üzerinde olması gerekir (Field, 2000; Sipahi vd., 2010:80).

Tablo 2. KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

KMO Bartlett's test	DEĞER
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Yeterliliği testi	0,743
Bartlett küresellik testi (Bartlett's test of Sphericity) Yaklaşık ki-kare	691,026
Serbestlik Derecesi (sd)	28
Anlamlık Düzeyi (Sig)	0,000

Tablo 2'de görüldüğü üzere KMO ve Bartlett testi sonuçları verilmiştir. Bu bağlamda yapılan Bartlett testi sonucunda ($P=0,000<0,05$) değişkenler arasında ilişki olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca yapılan analiz sonucunda KMO değeri 0,743 olarak hesaplanmıştır. Bu değer 0,70 ile 0,80 arasında olduğundan iyi bir uyumu ifade eder (Sipahi vd., 2010:80). Hesaplama sonucunda çıkan bu KMO değeri neticesinde değişkenlerin faktör analizi için yeterli olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3. İslami Finans Algı Ölçeğinin Faktör Analizi Sonuçları

ÖNERMELER	BİLEŞENLER	
	İnanç Boyutu	Bilgi Boyutu
Finansal ya da ticari işlemlerimde faize bulaşıp bulaşmadığım konusu benim için önemlidir.	0,637	
İslami finans için İslami toplumsal düzenin şart olduğunu düşünüyorum.	0,756	
İslami finans için bireylerin kuvvetli bir inanç ve dindarlık düzeyi gereklidir.	0,723	
Faizin hükmettiği bir ekonomik düzen içinde İslami finansı uygulanabilir bulmuyorum.	0,504	
Az da olsa faiz almanın ya da vermenin İslam dinine göre kesinlikle yasak olduğunu düşünüyorum.	0,702	
İslam'da faiz yasağının sadece finansal iş ve işlemler için geçerli olduğunu düşünüyorum.		0,750
İslam'da yasak olanın piyasa faizi değil, tefeci faizi (yüksek oranlı faiz) olduğunu düşünüyorum.		0,778
Bankaların kredi faiz oranı enflasyon oranından daha düşükse kredi almanın İslam'a aykırı olmadığını düşünüyorum.		0,687
Öz Değer	2,642	33,024
Varyans Yüzdesi	2,226	60,855

Tablo 3'te görüldüğü üzere diyanet personelinin İslami finansa ilişkin algı önermelerinin varyans yüzdesinin %60,855'ini açıkladığı gözlemlenmektedir. Yapılan faktör analizi sonucunda 8 önermenin iki boyut altında toplandığı tespit edilmiştir. Bu önermelerden 5 tanesi inanç boyutuna, 3 tanesi ise bilgi boyutuna ait olmak üzere gruplandırılmıştır. Her sorunun faktör yükü Tablo 3'te belirtilmiştir.

Ankette yer alan “İslam alimleri arasında, günümüzde İslami finansın uygulanabilir olacağı hakkında görüş birliği olduğunu düşünüyorum” (9. Soru) ve “İslami finanstaki yeni ürün ve hizmetlerin İslam’a uygunluğunun yeterince denetlendiğini düşünüyorum” (10. Soru) soruları katılımcılar tarafından farklı algılanmış ve anlamlı boyutlar sağlanamadığı için analizden çıkarılmıştır.

4.3. Frekans Analizleri

4.3.1. Demografik Verilere İlişkin Tanımlayıcı Analizler

Çalışmanın bu bölümünde araştırmaya katılan diyanet personelinin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, diyanetteki vazifesi ve diyanetteki vazife süresi durumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu sonuçlara, elde edilen verilerin SPSS 25 programında frekans analiz yönteminin kullanılmasıyla ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 4. Araştırmaya Katılanların Demografik Yapısı

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kadın	39	13,4	13,4
Erkek	252	86,6	100,0
Toplam	291	100,0	
Yaş	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
20 ve Altı	-	-	
21-30	80	27,5	27,5
31-40	120	41,2	68,7
41-50	71	24,4	93,1
51-60	20	6,9	100,0
61 ve Üzeri	-	-	
Toplam	291	100,0	
Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Lise	24	8,2	8,2
Ön Lisans	137	47,1	55,3
Lisans	108	37,1	92,4
Lisans Üstü	22	7,6	100,0
Diğer	-	-	
Toplam	291	100,0	
Diyanetteki Vazife	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Müftü	-	-	
Müftü Yardımcısı	2	0,7	0,7
İmam- Hatip	157	54,0	54,6
Murakıp	6	2,1	56,7
Vaiz	15	5,2	61,9
Kur'an Kursu Öğreticisi	49	16,8	78,7
Müezzin- Kayyım	46	15,8	94,5
Diğer	16	5,5	100,0
Toplam	291	100,0	
Diyanetteki Vazife Süresi	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
0-1 Yıl	6	2,1	2,1

2-5 Yıl	45	15,5	17,5
6-10 Yıl	110	37,8	55,3
11-15 Yıl	59	20,3	75,6
16-20 Yıl	34	11,7	87,3
21 Yıl ve Üzeri	37	12,7	100,0
Toplam	291	100,0	

Tablo 4'te görüldüğü üzere katılımcıların çoğunluğu erkeklerden ve imam hatip olarak görev yapan personelden oluşmaktadır. Diyanette müftü olarak görev yapan personelden katılan kimse olmamıştır. Bununla beraber araştırmaya katılan diyanet personelinin eğitim düzeyinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

4.3.2. İslami Finans Algı Boyutlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Bu bölümde araştırmaya katılan diyanet personelinin ankette yer alan İslami finans algısına ilişkin sorulara verdikleri cevapların tanımlayıcı istatistikleri yapılmış ve her bir soruya verilen cevapların ortalaması ve standart sapması hesaplanıp Tablo 5'te gösterilmiştir. Elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Tablo 5. Diyanet Personelinin Önermelere Verdikleri Cevapların Frekans ve Yüzde Dağılımları

ÖNERMELER	Kesinlikle Katılmıyorum (1)		Katılmıyorum (2)		Kararsızım (3)		Katılıyorum (4)		Kesinlikle Katılıyorum (5)		Ort.	S. Sapma
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
1. Finansal ya da ticari işlemlerimde faize bulaşıp bulaşmadığım konusu benim için önemlidir.	8	2,7	6	2,1	6	2,1	53	18,2	218	74,9	4,60	,85
2. İslami finans için İslami toplumsal düzenin şart olduğunu düşünüyorum.	28	9,6	44	15,1	25	8,6	57	19,6	137	47,1	3,79	1,41
3. İslami finans için bireylerin kuvvetli bir inanç ve dindarlık düzeyi gereklidir.	9	3,1	39	13,4	21	7,2	96	33,0	126	43,3	4,00	1,15
4. Faizin hükmettiği bir ekonomik düzen içinde İslami finansı uygulanabilir bulmuyorum.	79	27,1	77	26,5	39	13,4	50	17,2	46	15,8	2,68	1,43
5. Az da olsa faiz almanın ya da vermenin İslam dinine göre kesinlikle yasak olduğunu düşünüyorum.	20	6,9	12	4,1	4	1,4	48	16,5	207	71,1	4,40	1,16
6. İslam'da faiz yasağının sadece finansal iş ve işlemler için geçerli olduğunu düşünüyorum.	165	56,7	70	24,1	28	9,6	20	6,9	8	2,7	1,74	1,06
7. İslam'da yasak olanın piyasa faizi değil, tefeci faizi (yüksek oranlı faiz) olduğunu düşünüyorum.	191	65,6	50	17,2	18	6,2	20	6,9	12	4,1	1,66	1,12

8. Bankaların kredi faiz oranı enflasyon oranından daha düşükse kredi almanın İslam'a aykırı olmadığını düşünüyorum.	167	57,4	59	20,3	41	14,1	12	4,1	12	4,1	1,77	1,09
--	-----	------	----	------	----	------	----	-----	----	-----	------	------

Tablo 5'te görüldüğü üzere anket formunda 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum) Katılımcıların vermiş oldukları cevapların standart sapmaları ve ortalamalar sonucu tablo 9'da gösterilmiştir. Elde edilen bulgular şu şekildedir:

- “Finansal ya da ticari işlemlerimde faize bulaşıp bulaşmadığım konusu benim için önemlidir” ifadesine katılımcıların %74,9'u (218 kişi) “kesinlikle katılıyorum”, %18,2'si (53 kişi) ise “katılıyorum” şeklinde yanıt vermiş dolayısıyla bu ifadeye oldukça yüksek oranda katılım gösterdikleri görülmüştür (=4,60). Bu durumda diyanet personelinin mesleki ve eğitim altyapılarına uygun biçimde finansal ve ticari işlemlerinde büyük ölçüde faiz hassasiyetine sahip olduğu söylenebilir.
- “İslami finans için İslami toplumsal düzenin şart olduğunu düşünüyorum” ifadesine katılımcıların %47,1'i (137 kişi) “kesinlikle katılıyorum”, %19,6'sı (57 kişi) ise “katılıyorum” şeklinde yanıt vererek, yine bu önermeye büyük oranda katılım sağladıkları görülmüştür (=3,79). Bu bağlamda diyanet personeli İslami finansın uygulanabilirliği için İslami toplumsal düzeni şart olarak görmekte-dirler.
- “İslami finans için bireylerin kuvvetli bir inanç ve dindarlık düzeyi gereklidir” ifadesini katılımcılar %43,3 oranında (126 kişi) “kesinlikle katılıyorum”, %33 oranında (96 kişi) “katılıyorum” şeklinde yanıtlamışlardır (=4,00). Buradan hareketle, diyanet personelinin İslami finansın uygulanabilmesi için bireylerin kuvvetli bir inanç ve dindarlık düzeyine sahip olmaları gerektiği düşüncesinde oldukları söylenebilir.
- “Faizin hükmettiği bir ekonomik düzen içinde İslami finansı uygulanabilir bulmuyorum” ifadesine katılımcıların %27,1'i (79 kişi) “kesinlikle katılmıyorum”, %26,5'i (77 kişi) ise “katılmıyorum” şeklinde yanıt vererek bu önermeye katılmadıkları görülmüştür (=2,68). Bu durumda araştırmaya katılan diyanet personelinin yarısından fazlasının faizin hükmettiği bir ekonomik düzen içinde de İslami finansın uygulanabilirliği yönünde bir kanaate sahip oldukları çıkarımı yapılabilir.
- “Az da olsa faiz almanın ya da vermenin İslam dinine göre kesinlikle yasak olduğunu düşünüyorum” ifadesine katılımcıların %71,1'i (207 kişi) “kesinlikle katılıyorum”, %16,5'i (48 kişi) ise “katılıyorum” şeklinde yanıt vererek bu önermeye oldukça büyük oranda katıldıkları görülmüştür (=4,40). Bu sonuçlardan hareketle diyanet personeli, az da olsa faiz almanın ya da vermenin dolayısıyla faizle ilgili işlemlere ucundan dahi bulaşmanın İslam dinine göre kesinlikle yasak olduğu kanaatinde-dirler.
- “İslam'da faiz yasağının sadece finansal iş ve işlemler için geçerli olduğunu düşünüyorum” ifadesine katılımcıların 56,7'si (165 kişi) “kesinlikle katılmıyorum”, %24,1'i (70 kişi) ise “katılmıyorum” şeklinde yanıt vererek bu önermeye büyük oranda katılmadıkları görülmüştür (=1,74). Bu durumda diyanet personelinin İslam'da faiz yasağının sadece finansal iş ve işlemler için geçerli olmayıp içerisinde faizin olduğu her türlü işlemlerin yasak olduğu düşüncesine sahip oldukları çıkarımı yapılabilir.
- “İslam'da yasak olanın piyasa faizi değil, tefeci faizi (yüksek oranlı faiz) olduğunu düşünüyorum” ifadesine katılımcıların %65,6'sı (191 kişi) “kesinlikle katılmıyorum”, %17,2'si (50 kişi) ise “katılmıyorum” şeklinde yanıt vererek büyük oranda katılmadıkları görülmüştür (=1,66). Bu

durumda diyanet personelinin İslam dininde faizin her türünün yasaklandığı görüşünü benimsedikleri söylenebilir.

- “Bankaların kredi faiz oranı enflasyon oranından daha düşükse kredi almanın İslam’a aykırı olmadığını düşünüyorum” ifadesine katılımcıların %57,4’ü (167 kişi) “kesinlikle katılmıyorum”, %20,3’ü (59 kişi) ise “katılmıyorum” şeklinde yanıt vererek, bu ifadeye büyük oranda katılmadıkları görülmüştür (=1,77). Diyanet personeli, kredi faiz oranının enflasyon oranından düşük olmasının faizi meşrulaştırmayacağı görüşündedirler.

4.4. Araştırmanın Ortalamalar Arası Fark Testi (T Testi Analizi)

Gerçekleştirilen güvenilirlik, faktör ve frekans sınamalarından sonra çalışmanın temel amacını oluşturan hipotezler, =0,05 anlamlılık düzeyine göre test edilecektir. Cinsiyet ile İslami finans algı boyutları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için “Bağımsız Örneklem T-Testi” analizi kullanılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın analizi için oluşturulan H1: “İslami Finans Algısına İlişkin Boyut Ortalamaları Katılımcıların Cinsiyetine Göre Farklılaşmaktadır” hipotezine ilişkin elde edilen bulgular tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Cinsiyet ile İslami Finans Algı Boyutları İlişkisi

Değişkenler	Gruplar	N	X	T-Testi	P
Bilgi Boyutu	Kadın	39	1,8974	1,267	,206
	Erkek	252	1,7037		
İnanç Boyutu	Kadın	39	3,7077	-1,484	,139
	Erkek	252	3,9270		

Tablo 6’da yer alan sonuçlara göre cinsiyet değişkeni açısından, katılımcıların hem bilgi hem de inanç boyutunu oluşturan önermelere verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı saptanmıştır ($p>0,05$). Yani, diyanette görev yapan kadın ve erkekler ankette yer alan, bilgi ve inanç boyutlarını oluşturan sorulara benzer nitelikte yanıtlar vermişlerdir. Bu bağlamda “İslami finans algısına ilişkin boyut ortalamaları, cinsiyete göre farklılaşmaktadır” hipotezi her iki boyut değişkeni açısından da reddedilmektedir.

4.5. Araştırmanın Ortalamalar Arası Fark Testi (ANOVA Testi)

Çalışmanın bu bölümünde araştırmaya katılan diyanet personelinin eğitim durumu, yaş, diyanetteki vazife ve diyanetteki vazife süresi ile İslami finans algısına ilişkin boyut ortalamaları arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Bu bağlamda geliştirilen hipotezler şunlardır:

- H2: “İslami Finans Algısına İlişkin Boyut Ortalamaları Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Farklılaşmaktadır.”
- H3: “İslami Finans Algısına İlişkin Boyut Ortalamaları Katılımcıların Yaşlarına Göre Farklılaşmaktadır.”

- H4: “İslami Finans Algısına İlişkin Boyut Ortalamaları Katılımcıların Diyanetteki Vazifelerine Göre Farklılaşmaktadır.”
- H5: “İslami Finans Algısına İlişkin Boyut Ortalamaları Katılımcıların Diyanetteki Vazife Sürelerine Göre Farklılaşmaktadır.

Bu ilişkiler, SPSS 25 programı ile ve One-Way ANOVA testi yardımıyla analiz edilmiş ve elde edilen bulgular tablo 11’de belirtilmiş ve sırayla özetlenmiştir.

Tablo 7. Eğitim Durumu, Yaş, Diyanetteki Vazife ve Diyanetteki Vazife Süresi İle İslami Finans Algı Boyutları İlişkisi

DEĞİŞKENLER		BOYUTLAR	
		Bilgi Boyutu	İnanç Boyutu
Eğitim Durumu	F	1,334	3,680
	P	0,263	0,013
Yaş	F	3,133	5,578
	P	0,026	0,001
Diyanetteki Vazife	F	2,955	2,045
	P	0,008	0,060
Diyanetteki Vazife Süresi	F	2,012	8,229
	P	0,077	0,000

- Tablo 7’deki One-Way ANOVA testi sonuçlarına göre araştırmaya katılan diyanet personelinin eğitim durumları ile İslami finans algısına ilişkin bilgi boyutu arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı saptanmıştır ($p>0,05$). Bu durumda H2 hipotezi bilgi boyutu açısından reddedilmektedir.
- Tablodan elde edilen sonuçlar neticesinde, araştırmaya katılan diyanet personelinin eğitim durumları ile İslami finans algısına ilişkin inanç boyutu arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Analiz sonuçları incelendiğinde eğitim durumu lise düzeyinde olan diyanet personelinin inanç boyutunu oluşturan sorulara ön lisans ve lisans düzeyinde eğitim görmüş olan personele göre farklı cevaplar verdiği ve farklılığın kaynağının bu olduğu anlaşılmıştır. Bu durumda H2 hipotezi inanç boyutu açısından kabul edilmektedir.
- Tablo 11 incelendiğinde araştırmaya katılan diyanet personelinin yaşları ile İslami finans algısına ilişkin bilgi boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu görülmektedir ($p<0,05$). Buna göre yapılan analiz sonuçları incelendiğinde saptanan bu farklılığın 51-60 yaş grubunda olan diyanet personelinin 41-50 yaş grubundaki personele göre, bilgi boyutunu oluşturan sorulara verdikleri farklı cevaplardan kaynaklandığı görülmektedir. Bu durumda H3 hipotezi bilgi boyutu açısından kabul edilmektedir.
- Aynı şekilde Tablo 7’de yer alan sonuçlara göre araştırmaya katılan diyanet personelinin yaşları ile İslami finans algısına ilişkin inanç boyutu arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Analiz sonuçları incelendiğinde saptanan bu farklılık 51-60 yaş grubunda olan personelin 21-30 ve 31-40 yaş grubunda olan personele göre, inanç boyutunu

oluşturan sorulara verdikleri farklı cevaplardan kaynaklanmaktadır. Bu durumda H3 hipotezi inanç boyutu açısından da kabul edilmektedir.

- Tablo 7'den elde edilen bulgulara göre araştırmaya katılan diyanet personelinin diyanetteki vazifesi ile İslami finans algısına ilişkin bilgi boyutu arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p < 0,05$). Buna göre yapılan analiz sonuçları neticesinde "vaiz" olarak görev yapan personelin bilgi boyutu önermelerine "Kur'an kursu öğreticisi, imam-hatip ve müezzin-kayyim" olarak görev yapan katılımcılara göre farklı cevaplar verdiği tespit edilmiştir. Bu durumda H4 hipotezi bilgi boyutu açısından kabul edilmektedir.
- Tablo 7'deki bulgular neticesinde araştırmaya katılan diyanet personelinin diyanetteki vazifesi ile İslami finans algısına ilişkin inanç boyutu arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı görülmektedir ($p > 0,05$). Katılımcılar inanç boyutunu oluşturan önermelere benzer özellikte cevaplar vermişlerdir. Bu durumda H4 hipotezi inanç boyutu açısından reddedilmektedir.
- Tablo 7'deki bulgulara göre araştırmaya katılan diyanet personelinin diyanetteki vazife süresi ile İslami finans algısına ilişkin bilgi boyutu arasında anlamlı bir farklılık elde edilemediği gözlemlenmektedir ($p > 0,05$). Bu bağlamda H5 hipotezi bilgi boyutu açısından reddedilmektedir.
- Son olarak Tablo 7 incelendiğinde diyanet personelinin diyanetteki vazife süresi ile İslami finans algısına ilişkin inanç boyutu arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p < 0,05$). Analiz sonuçları incelendiğinde inanç boyutunu oluşturan sorulara, 0-1 yıl arasında görev yapan katılımcıların diğer bütün katılımcılara ve 6-10 yıl arasında görev yapan diyanet personelinin ise 21 yıl ve üzeri görev yapan personele göre farklı cevaplar verdiği saptanmıştır. Elde edilen bu bulgular neticesinde H5 hipotezi inanç boyutu açısından kabul edilmektedir.

5. SONUÇ

Kur'an-ı Kerim'de kesin olarak yasaklanan "ribâ" kavramının anlamı İslam hukukçuları tarafından tartışılmış ve halen de tartışılmaktadır (Yanpar, 2014:65). Zira, Kur'an-ı Kerim'de ribâ haram olarak ilan edilmiş fakat tanımlanmamıştır (Khan, 2018:137). İslam hukukçularının üzerinde ittifak ettikleri bir faiz tanımının yapılmaması zihin karışıklığına neden olmaktadır (Bayındır, 2018:53). Ribânın tanımında ticari bankacılık ve finans ilişkisine dair temel iki akım vardır. Yaygın ve etkili olan görüş (geleneksel) faizin her çeşidini ribâ olarak değerlendirmekte ve geleneksel bankacılık sistemini haram kabul etmektedir. Modernist olarak kabul edilen kesimlerden oluşan ikinci akım ise günümüz ticari bankalarının uygulamış oldukları faizleri ribâ olarak görmemektedir (Khan, 2018:141). Her faizi ribâ olarak görmeyen bu akıma göre ribâ terimi, aşırı/fahiş faizi ifade etmektedir (Yanpar, 2014:66). Mısırlı âlim Abdülaziz Çaviş 1908 yılında bir konferansta asıl yasaklanan faizin katlı veresiye faizi olduğu fikrini ortaya koymuştur. İsmail Hakkı İzmirli ve Süleyman Uludağ eserlerinde bu görüşü esas alıp savunmuşlardır. Reşîd Rıza'da Abdülaziz Çaviş'in fikrinin en önemli takipçisi olup haram olan faizin tefeci (yüksek oranlı) faizi olduğunu savunmuştur (Özsoy, 1995:110-126). Modernistlere göre ribâ kavramını 7. yüzyıl Mekke toplumundaki uygulamalara göre tanımlamak gerekmektedir. O dönemde ribâ, fakirlerin zenginlerden tüketim ihtiyaçlarını

karşılmak için aldıkları tüketim kredileridir. Bu borçlardaki faiz fahiş oranlıydı ve uygulanan faiz yöntemi katlı (bileşik) faizdi. Borçlunun düzenli ödemesine rağmen borcu yüksek tutarda birikmeye devam ediyordu. Bu sistem zenginlerin zulmüne fakirlerin ise finansal esaretine sebep olan bir sistemdi. Ancak günümüz bankalarının vermiş oldukları ticari krediler iş amaçlıdır, fahiş oranlı değildir ve bu bankalar hem devlet hem de merkez bankası tarafından denetlendikleri için sömürü aracı olarak kullanılamaz. Bu nedenlerden dolayı ribâ ticari kredi faizi değil tüketim kredi faizidir (Khan, 2018:171). Modernistlerin bu iddiaları hiç şüphesiz ki yanlıştır. Bu iddiaların Kur'an-ı Kerim'deki ilgili prensipler açısından savunulabilir bir tarafı yoktur. İslam gelmeden önce faizin birçok türü mevcuttu ve uygulanıyordu. Uygulanan bu faizli işlemlerin her türlü de İslam dininde yasaklanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de sarıh bir şekilde tüketim veya ticaret amaçlı her türlü borca yapılan ilave ribâ sayılmıştır. İnananlardan, anaparalarına bir ek almadan faizi terk etmeleri aksi halde Allah ve Resûl'üne karşı savaş başlatmış olacakları ifade edilmektedir (Ayub, 2017:52). Aşırı faiz oranı görecelidir ve meşruluğu kişiden kişiye değişmektedir. Belli bir faiz oranının fahiş olup olmadığını tanımlamak mümkün değildir. Modernistlerin ortaya koyduğu ribâ tanımı kabul edildiğinde hangi oranın fahiş olup olmadığı bitmek bilmeyen ihtilafa ve tartışmalara neden olur (Khan, 2018:132). 1975 yılında Kahire'de yapılan 2. İslâm Araştırmaları Kongresi'nde ister tüketim kredisi olsun ister üretim kredi olsun her çeşit faizin haram olduğuna ve faizin azı ile çoğu arasında fark olmadığına karar verilmiştir. Sırasıyla 1979, 1983 ve 1985 yıllarında toplanan İslam Bankası Kongre'lerinde de ulema meclisi tarafından faizin şer'an haram olduğu teyit edilmiştir (Özsoy 1995:110-126).

Klasik finans sisteminin enstrümanları bir hukuk sistemine bağlı olmaksızın ekonomik ihtiyaçlar dikkate alınarak tasarlanmıştır. İslami finans sisteminde kullanılan araçların tasarlanması ise İslam hukukuna göre yapılmaktadır. İslam hukuku, İslami finans sisteminde yer alan işlemlerin ve finansal araçların meşruluğuna yönelik verilecek hükümlerin istinat noktası olmasından dolayı İslami finansın temelini oluşturmaktadır. İslam hukuku veya diğer bir ifadeyle fıkıh alanında uzmanlaşmış İslam hukukçuları (fakihler) İslami finans için önemli bir yere sahiptirler (Yanpar, 2014:43-45). Ülkemizdeki Diyanet İşleri Başkanlığı kendi bünyesinde din ve eğitim hizmetlerinde istihdam edeceği personelini imam hatip lisesi, ön lisans ilahiyat ve ilahiyat fakültesi mezunlarından seçmektedir. İslam hukuku, imam hatip liselerinde ve ilahiyat eğitimi veren üniversitelerde eğitim düzeyine göre müfredat olarak okutulmaktadır. Bundan dolayı diyanet personeli İslami finans sisteminin temelinde var olan İslam hukukuna en çok aşına olan kimselerdir. Ayrıca, dini konularda halkın ilk müracaat ettiği kişiler genellikle diyanet personelidir. Türkiye'de İslami finans sisteminin gelişmesinde, ülkenin her tarafına dağılıp hizmet veren diyanet personeli büyük katkı sağlayacaktır. Bu teorik beklentiden dolayı bu çalışmada diyanet personelinin İslami finansla ilişkin algısını belirlemek amaçlanmıştır.

Anket metodunun kullanıldığı çalışmada yer alan 8 önerme faktör analizi sonucunda inanç ve bilgi boyutu olmak üzere iki boyut altında toplanmıştır. Araştırma kapsamında yapılan T-testi sonucunda İslami finans algısına ilişkin boyut ortalamalarının cinsiyete göre farklılaşmadığı görülmüştür.

Hem kadın hem de erkek katılımcılar ankette yer alan önermeleri benzer nitelikte cevaplandırmışlardır.

Çalışma kapsamında katılımcıların eğitim durumu, yaş, diyanetteki vazife ve diyanetteki vazife süresi ile İslami finans algısına ilişkin boyut ortalamaları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla One-Way ANOVA testi yapılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde katılımcıların yaşı ve diyanetteki vazifeleri ile İslami finans algısına ilişkin bilgi boyutu arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür. Ancak katılımcıların eğitim durumu ve diyanetteki vazife süreleri ile bilgi boyutu arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı saptanmıştır. Ayrıca, İslami finans algısı inanç boyutu ile katılımcıların eğitim durumu, yaşı ve diyanetteki vazife süreleri arasında anlamlı bir farklılığın olduğu fakat diyanetteki vazifesi ile arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan diyanet personelinin ankette yer alan sorulara verdikleri cevapların tanımlayıcı istatistikleri yapılmış ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Diyanet personelinin faiz hassasiyeti eğitim altyapılarının ve mesleklerinin gereği olarak oldukça yüksektir. Diyanet personeli, faiz ile ilgili literatürde tartışılan ve yukarıda bahsedilen yasaklanan faiz oranı, alınan faizli borcun az ya da çok olması, haram kılınan faizin türü ve enflasyon oranından düşük miktarda faiz almanın hükmü gibi konularda gelenekçi İslam hukukçuları ile çoğunlukla aynı görüştedirler. Son olarak bulgular, katılımcıların faiz konusunda oldukça hassas bir tavır sergilediklerini göstermektedir. Ayrıca, ilgili önermelere verdikleri cevaplar katılımcıların İslami finansı mevcut ekonomik düzen içerisinde dahi uygulanabilir bulduklarını göstermektedir. Buna mukabil, sonuçlar İslami finans sisteminin işleyişinin devlet ve toplum düzen çerçevesinde bütünleşik bir yapı içerisinde değerlendirdiklerini de göstermektedir. Kanımızca, çıkan bu iki sonucun birbiriyle çeliştiği düşünülmemelidir. Çünkü toplumda dini motivasyon kuvvetli olduğunda bireyler her türlü finansal işlemlerinde İslami kurallara uygun olan bir sistemden faydalanma eğiliminde olacaktırlar. Bununla beraber, politika yapıcıların ekonomi ile ilgili aldıkları kararlarda ve çıkardıkları yasalarda İslami finans sisteminin işleyişine yönelik attıkları her adım bu sistemin gelişip büyümesini sağlayacaktır. Nitekim, Malezya ve Bahreyn gibi İslami finans sisteminde önemli aktör konumunda olan ülkeler İslami finans sistemlerini ve İslami bankacılık hizmetlerini konvansiyonel sistemle beraber yürütmeyi tercih etmişlerdir. Bu ülkelerde devlet İslami finans sistemini desteklemiş ve bu sisteminin gelişmesine yönelik ciddi adımlar atmıştır. Böylece bu ülkelerin mevcut ekonomik sistemleri İslami finansın işleyişine ve büyümesine engel olmamıştır.

KAYNAKÇA

- Alım, Hasan Basri (2018), **“İslami Finansta Yasaklar ve Temel İslami Akitler”**, KTO Karatay Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ayub, Muhammad (2017), **“İslami Finansı Anlamak”**, (Çev. Suna Akten Çürük ve Raif Parlakkaya), İktisat Yayınları, İstanbul.
- Bley, Jorg and Kuehn, Kermit (2004), **“Conventional Versus Islamic Finance: Student Knowledge and Perception in the United Arab Emirates”**, International Journal of Islamic Financial Services, Volume:5, Issue:4, pp.1-13.
- Bayındır, Servet (Ed.) (2018), **“Faizin Tanımı Meselesi, İslam İktisadı Perspektifinden Faiz”**, İktisat Yayınları, İstanbul.
- Bekereci, Nur Esra-Ayrıçay, Yücel-Kök, Dünder (2018), **İslami Finans Okuryazarlık: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde Bir Alan Araştırması**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:33, ss.45-60.
- Büyüköztürk, Şener (2010). **“Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı”**, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Çokluk, Ömay-Şekercioğlu, Güçlü-Büyüköztürk, Şener (2012), **“Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve Lisrel Uygulamaları”**, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Doğan, Merve Büşra (2020), **“İslami Finans Okuryazarlığı ve Finansal Tercihlere Etkisi”**, BBDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi, Cilt:14, Sayı:1, ss.69-98.
- Durmuş, Muhammed Emin ve Yardımcıoğlu, Fatih (2018), **“İlahiyat Öğrencileri Ne Kadar İslami Finans Okuryazarı”**, Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Cilt:6, Sayı:1, ss.167-183.
- Erdem, Ekrem, (Ed.) (2018), **“Kur'an'da Ribâ (Faiz) Ayetlerinin Kademeli Nüzulü ve Uslûbu: İslam'ın Ticaret, İnfak ve Finans Sistemi Üzerinden Bir İnceleme, İslam İktisadı Perspektifinden Faiz”**, İktisat Yayınları, İstanbul.
- Field, Andy (2000), **“Discovering Statistics Using SPSS for Windows”**, Thousand Oaks Sage Publications, Souther California.
- Hanif, Muhammed (2011), **“Differences and Similarities in Islamic and Conventional Banking”**, International Journal of Business and Social Sciences, Volume:2, Issue:2, pp.80-105.
- İslamoğlu, Hamdi (2009), **“Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri”**, Beta Basım, İstanbul.
- Khan, Muhammad Akram (2018), **“İslam İktisadının Meseleleri: Güncel Durum ve Geleceğin Analizi”**, (Çev.:Sercan Karadoğan), İktisat Yayınları, İstanbul.
- Kalaycı, Şerif (Ed.) (2008) **“SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri”**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Karagöz, Yalçın ve Kösterelioğlu, İlker (2008) **“İletişim Becerileri Değerlendirme Ölçeğinin Faktör Analizi Metodu ile Geliştirilmesi”**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:21, ss.81-98.

- Kervan, Serkan (2018), "**İslami Finans ve Türkiye'de İslami Finans Araçlarının Tercih Edilmesinde Etkili Olan Faktörler**", Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Kızıltepe, Kadir ve Yardımcıoğlu, Fatih (2017), "**Diyanet Personelinin Faiz Hassasiyeti Üzerine Bir Araştırma**", Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi, Cilt:3, Sayı:2, ss.172-224.
- Loo, Mark (2010), "**Attitudes and Perceptions Towards Islamic Banking Among Muslims and Non-Muslims in Malaysia: Implications for Marketing to Baby Boomers and X-Generation**", International Journal of Arts and Sciences, Volume:3, Issue:13, pp.453-485.
- Maswood, Yaaseen and Choudary, Y. Lokeswara (2015), "**Islamic Banking - A Cross Cultural Patronage Study Among the Students In Chennai**", Asian Social Science, Volume:11, Issue:4, pp.309-318.
- Noonari, Sanaullah- Memon, Irfana Noor- Mangi, Javed Akhter,-Pathan, Maria,- Khajjak, Akbar Khan,-Memon, Zarmina,-Jamali, Riaz, Hhussain Jamali-Pathan, Amber (2015), "**Knowledge and Perception of Students Regarding Islamic Banking: A Case Study of Hyderabad Sindh Pakistan**", Information and Knowledge Management, Volume:5, Issue:7, pp.85-100.
- Okka, Osman (2002), "**Prof. Dr. Abdülaziz Bayındır Tarafından Sunulan 'Faizin Çerçevesi' Tebliğinin Değerlendirilmesi**", Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı 3, İstanbul.
- Orhan, Zeynep Hafsa (2020), "**40 Soruda Katılım Bankacılığı**", İktisat Yayınları, İstanbul.
- Özsoy, İsmail (1995), "TDV İslam Ansiklopedisi: Faiz Maddesi", Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Özsoy, M.Şerafettin (2012), "Sağlam Bankacılık Modeli İle Katılım Bankacılığına Giriş, Bilnet Matbacılık, İstanbul.
- Sipahi, Beril-Yurtkoru, E.Serra-Çinko, Murat (2010). "Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi" Beta Basım, İstanbul.
- Siti Hafızah, Abdul Rahim-Rosemaliza, Abdul Rashid-Hamed, Abu Bakar (2016), "**Islamic Financial Literacy and Its Determinants Among University Students: An Exploratory Factor Analysis**", International Journal Of Economics and Financial Issues, Volume:6, Issue:7, pp.32-35.
- Thomas, Abdulkader (Ed.) (2017), "**Ribâ Nedir? Ribâyı Anlamak: İslam İktisadında Faiz**", (Çev.: Zeynep Hafsa Orhan), İktisat Yayınları, İstanbul.
- Toraman, Cengiz-Ata, H.Ali-Buğan, M.Fatih (2015), "**İslami Bankacılık Faaliyetlerine Yönelik Müşteri Algısı Üzerine Bir Araştırma**", Gaziantep University Journal Of Social Sciences, Cilt:14, Sayı:4, ss.761-779.
- Türkan, Yavuz ve Arpacık, Mustafa (2017) "**Din Görevlilerinin Katılım Bankacılığına Bakış Açısı: Bingöl İl'inde Bir Uygulama**", Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:7, Sayı:14, ss.233-245.
- Yanık, Ramazan ve Sümer, Serpil (2019), "**Akademisyenlerin İslami Bankacılık Algısı**", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:23, Sayı:3, ss.1177-1190.

- Yanpar, Atila (2014), "İslami Finans, İlkeler, Araçlar ve Kurumlar", Scala Yayıncılık, İstanbul.
- Yıldız, Melek (2020), "**Bireylerin İslami Finans Okuryazarlık Düzeyi ve Katılım Bankası Tercih: Türkiye Değerlendirmesi**", Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:5, Sayı:4, ss.730-744.